

Sobre l'ús dels pronoms forts

Albert Jané

[1] Va conèixer una noia molt bonica i es va enamorar **d'ella**.

Davant d'una construcció com aquesta, tots nosaltres (els qui ens preocupem per aquestes qüestions) coincidiríem probablement a afirmar que cal veure-hi una interferència del castellà, car en una expressió genuïna es diria *se'n va enamorar*, i no *es va enamorar de ella*. I, en el moment i en l'estat actuals de la llengua, és més que probable que fos així: que hi hagués una interferència. Però, per molt que ens

[3] ... no obstant que minyona fos, que anvides lo tretzè any aconseguia, se enamorà **d'ella** (*ibid.*, vol. I, p. 23).

[4] Per què axí fort **d'ella** s'enamorà e s'encès (*ibid.*, vol. I, p. 23).

[5] E tant de bé dix Laquesis del cavaller, que lo rey conegué ubertament ésser enamorada **d'ell** (*ibid.*, vol. II, p. 164).

[6] D'açò-m tench per dit que sia la pus bella del món; que no la veu persona alguna que **d'ella** no-s enamor (*ibid.*, vol. II, p. 222).

[7] Seguí's que un escrivà de la nau del capità de genovesos era eixit en terra, e véu la gentill dama e enamorà's molt **d'ella** (*Tirant lo Blanc*, Editorial Barcino, vol. II, p. 138).

[8] Sobre les tues armes he vist portar hàbit de donzella; mostres, segons lo senyal, ésser enamorat **d'ella** (*ibid.*, vol. III, p. 118).

El sistema anafòric del català, amb el paper, tan important, que hi tenen els pronom dits adverbials, es va anar formant, com és lògic i natural, d'una manera gradual al llarg dels segles. I és erroni de pensar en l'existència d'aquest sistema, ben fixat i establert, ja des dels orígens de la llengua literària. Només cal llegir atentament els nostres escriptors medievals per a adonar-se'n. És evident que trobem des dels orígens de la llengua un ús habitual dels pronoms *en* i *hi*, com no podia ésser altrament, car es tracta de mots hereditaris que ens vénen del llatí parlat, però primerament tenien sobretot funcions adverbials: no endebades provenen de mots que eren adverbis, i encara en diem, més aviat impròpiament, pronoms adverbials¹: va ser amb l'ús, de mica en mica, que van adquirir funcions personals.

Ens sorprèn, així, que Jaume Vallcorba, per molt preocupat que estigui pel perill d'extinció dels pronoms *en* i *hi*, hagi arribat a dir que «en català hi ha en tots els temps el domini absolut dels pronoms adverbials *en* i *hi* en tots

els casos, i no els substitueix pas per aquella locució [*d'ell, d'ella, etc., en ell, en ella, etc., a ell, a ella, etc.*]»².

I ens diu que no n'ha trobat cap exemple en la seva prospecció o buidatge d'un fragment més o menys extens del *Blanquerna*, i només dos casos dubtosos en un fragment del *Tirant*. És evident que calia haver pres en consideració fragments més extensos. Nosaltres en podem reproduir un bon lot, que no són pas tots els que hem trobat, ni de bon tros:

[9] Tuyt saludaren Nathana, e li digueren que no hagués pahor **d'els** (*Blanquerna*, Ed. Barcino, vol. I, p. 135).

[10] Cor si elles no han vergonya, enfrenós, a significar lur folla entenció, gens no-s cové que nosaltres ajam vergonya **de elles** a reprendre (*ibid.*, vol. I, p. 157).

[11] ... la dona e totes les altres ne foren alegrades en lur coratge; e la fe fo **en elles** tan fortment fortificada... (*ibid.*, vol. I, p. 169).

[12] Tant fortment représ la abadesa la dona, que d'aquí en avant no fo **en ella** lo foyll pensament en què ésser sulia (*ibid.*, vol. I, p. 182).

[13] ... los crestians, que Déus los dó devoció [...] e que **en ells** retorn la santa devoció (*ibid.*, vol. I, p. 201).

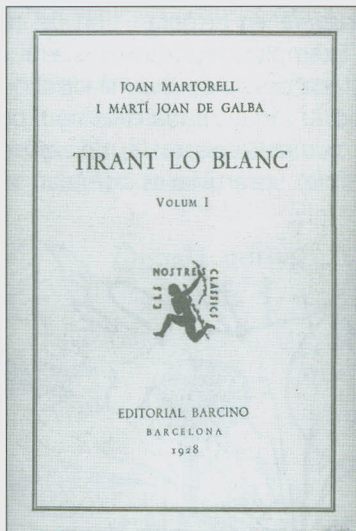
[14] Bé sabets vosaltres que no basten poders sobre franch arbitre en los dexebles de mon frare; e per açò jo no pusch ésser **en ells** sens lur francha volentat (*ibid.*, vol. I, p. 225).

[15] Molt desplaç a Narpan con entès que Blanquerna se volch partir **d'el** (*ibid.*, vol. I, p. 274).

[16] E on la cogitació és major, més pot **en ells** multiplicar devoció e amor en amar nostra Dona (*ibid.*, vol. II, p. 59).

[17] Al .VIII. jorn pres cumiat **d'els**, e anà a preycar a altres pastors, qui estaven en altres partides (*ibid.*, vol. II, p. 69).

[18] Al cardenal vench a saber que aquel burgès era molt desconsolat, e vench **a ell** e féu-li comparació, segons estes paraules (*ibid.*, vol. II, p. 236).

dolgui a tots plegats l'afebliment de l'ús del pronom *en* (i del pronom *hi*), no ens hem de deixar vèncer per la temptació de desfigurar la realitat de la llengua i la seva història. Perquè és un fet que en la llengua medieval podem trobar molts exemples de l'ús del verb *enamorar-se* amb un complement format per la preposició *de* i un pronom fort de tercera persona:

[2] ... Déu li havia donada corporal bellesa, ab aquella ensems li donà gràcia de quants ulls lo veyen; axí que no-l veyia persona que **d'ell** no s'enamoràs (*Curial e Güelfa*, Editorial Barcino, vol. I, p. 22).

¹ Curiosament, si bé hi ha lingüistes que dels pronoms no en volen dir «pronoms» perquè no sempre és veritat que siguin usats en lloc del nom, en canvi, de les partícules pronominals que apareixen en la frase *No en sé res, de la Marta, però hi penso sovint*, en podem dir «adverbials» sense que això origini cap objecció.

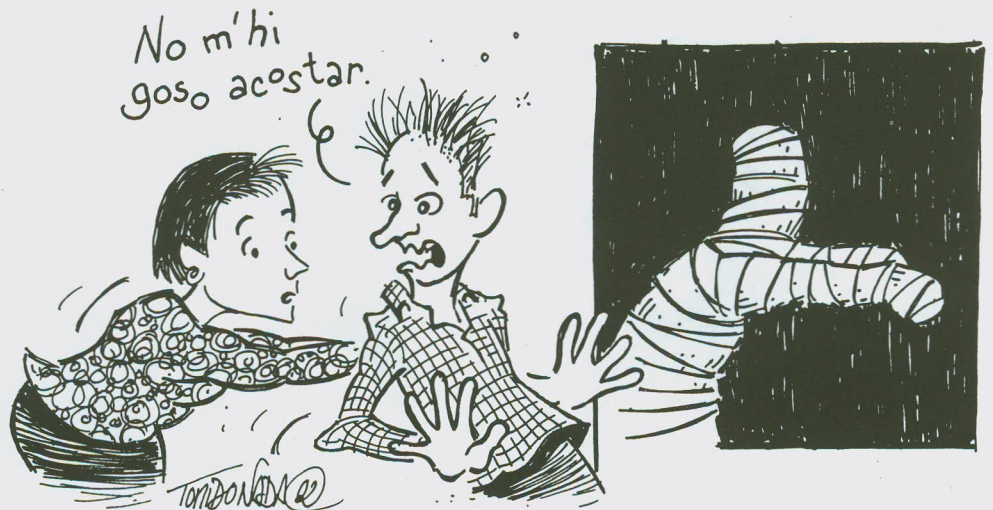
² Jaume Vallcorba, «Les interferències en els adverbials *en* i *hi* i les substitucions esgarriadores. Segona part: Les formulacions catalanes», *Llengua Nacional*, núm. 29, p.13.

- [19] ... ferí en los moros, e feien tan grossa destrucció **d'ells** que era cosa d'espant (*Tirant lo Blanc*, Ed. Barcino, vol. I, p. 56).
- [20] Cridà un seu cambrer e donà-li lo mig anell que havia partit ab la Comtessa com **d'ella** pres comiat (*ibid.*, vol. II, p. 97).
- [21] Digau-me per vostra bondat si és estat pres ne cativat per los moros, ne què és estat **d'ell** que no es sia trobat... (*ibid.*, vol. I, p. 99).
- [22] L'Emperador anava un poc enujat d'un bisbe qui la missa dita havia, e dix algunes paraules **d'ell** (*ibid.*, vol. I, p. 109).
- [23] ... aqueix cavaller comte Guillem de Varoic, mas jamés l'he vist ne conegut e per ço me só lleixat parlar **d'ell** (*ibid.*, vol. I, p. 126).
- [24] Com lo jutge veu estar los dos cavallers tan pacífics, davallà del cadafal e acostà's **a ells** e dix-los.. (*ibid.*, vol. II, p. 31).
- [25] Un vailet del rei de Burgunya conegué lo rei d'Apol-lònia, acosta's **a ell** e féu-li gran reverència (*ibid.*, vol. II, p. 46).
- [26] Com lo cavaller véu parlar així a Tirant pensà en sí que per temor ho deia que havia **d'ell** (*ibid.*, vol. II, p. 114).
- [27] E tots los qui l'havien acompanyat prengueren comiat **d'ell** (*ibid.*, vol. II, p. 117).
- [28] La gentil dama, perquè pogués haver **d'ell** molt més, li féu grans festes moçant-li amor infinida (*ibid.*, vol. II, p. 139).
- [29] E per tal un tal gran traïdor com aquest, és digne de gran paor, car **en ell** regnen tots los set pecats mortals (*ibid.*, vol. II, p. 299).
- [30] Com Tirant véu a sa senyora, féu-li molt gran reverència humiliant-se molt **a ella** (*ibid.*, vol. III, p. 12).

- que-l rey avia dit, no agren gens paor **d'él** e dixeren-li... (*ibid.*, vol. II, p. 40).
- [34] E per lo gran bé que yo he oyt dir **d'ela**, són mogut de ma terra... (*ibid.*, vol. II, p. 50).
- [35] ... e serviren al rey al mils que purien, e no-s partirien **d'él** entró que la terra aguessen gasayada (*ibid.*, vol. II, p. 75).
- [36] ... no es partí null temps, mentre fo viva, de madona la reina; e així mateix lo fill, que havia per nom Roger de Lòria, no es partí **d'ella** ans nodrí en la cort (Ramon Muntaner, *Crònica*, MOLC, p. 44).
- [37] En Rogeró [...] jove de vint-e-dos anys morí. Emperò **d'ell** parlarem més avant (*ibid.*, p. 44).
- [38] ... sí que hi hac sarraïns qui dixeren al llur capità que les galees venien **a ell** per ço que es retessen **a ell** (*ibid.*, p. 46).
- [39] Ara d'aquí avant no pertany a la matèria d'aquest llibre que jo deja **d'ells** parlar (*ibid.*, p. 52).

- rei, emperò Arnaud no s'hac cura **d'ell** (*ibid.*, p. 42).
- [46] E, amant-la son marit ultra mesura, ella **d'ell** s'apoderà e s'ensenyorí (Anònim, *Curial e Güelfa*, Ed. Barcino, vol. I, p. 94).
- [47] La Güelfa amava molt aquest Melchior e fiava **d'ell** no solament les riqueses, ans encara tots los seus secrets (*ibid.*, vol. I, p. 27).
- [48] Per què lo marquès, no podent pus escoltar los dos ancians, murmurant e menant lo cap, **d'ells** se partí (*ibid.*, vol. I, p. 43).
- [49] Lo pretor, veent los estrangers, desijós d'honrar-los s'acosta **a ells** e-ls tornà los saluts (*ibid.*, vol. I, p. 57).
- [50] Los acusadors havien oyt que Curial era molt valent home d'armes a cavall; per què, pensant haver millor partit **d'ell** a peu... (*ibid.*, vol. I, p. 72).
- [51] Tiraven-li dels cabells e del nas, e cridaven-lo per son nom, mas certes açò era no-res; los seus spirits se éran molt lunyats **d'ell** (*ibid.*, vol. I, p. 89).

En aquesta darrera obra (en l'edició, reduïda, de la col·lecció «Els nostres clàssics») n'hi ha, pel cap baix, un centenar més. Volem dir un centenar més dels sintagmes *d'ell* (*d'ella*, etc.) reduïbles a *en*, i *a ell* (*a ella*, etc.) i *en ell* (*en ella*, etc.) reduïbles a *hi*.

Però també en podem trobar exemples en els altres grans prosistes medievals (en els uns més que en els altres, això també és veritat):

- [31] E així, com éls se combatran ab aquels de fora, e nós exirem ab lo gran poder de la vila, del qual éls no-s dessuspitiran, e ferrem **en éls**, e així desbaratarlos em... (Bernat Desclot, *Crònica*, Ed. Barcino, vol. II, p. 13).
- [32] E aytantost la host dels crestians girà sobre-ls sarraïns e comensaren de ferir **en éls** si fortment... (*ibid.*, vol. II, p. 35).
- [33] Quant los misatges agren assò entès

- [40] E con la coronació sua fo feta en Aragó, venc-se'n en la ciutat de València; e així mateix faeren-li corts molt grans que s'hi faeren, e hi vengren de Castella e de totes parts gents, qui reeberen **d'ell** grans dons e grans gràcies (*ibid.*, p. 58).
- [41] ... així com a desesperada e avorrint lo seu senyor e marit e no anant-li lo cor **en ell**... (Anònim, *Història de Jacob Xalabín*, Ed. Barcino, p. 53).
- [42] ... així com acell qui era molt discret e savi, sí-s desexí **d'ella**, e sí isqué de la sua cambra... (*ibid.*, p. 54).
- [43] Mon senyor me tramet a vós que tantost de present vingats **a ell** (*ibid.*, p. 73).
- [44] ... així com fan los nostres en crestiantat; e com fossen tots acostats **a ell**, los moros li feren gran reverència (F. Eiximenis, *Contes i faules*, Ed. Barcino, p. 16).
- [45] E Pere, entrant, féu gran reverència al dit Arnaud, ço és, reverència així com a

- [52] E mentre ells dos staven axí alienats, una noble donzella apellada Tura, la qual a Curial servia de coltells, e no menys que Laquesis se era altada **d'ell**, s'apercebé d'açó... (*ibid.*, vol. I, p. 98).
- [53] Lo duch d'Ostalriche, qui sabé que Curial se'n anava, vench **a ell**, e, presentant-li dons molt preciosos... (*ibid.*, vol. I, p. 120).
- [54] E, dites aquestes paraules, pres comiat **d'elles**, reebent dons... (*ibid.*, vol. I, p. 121).
- [55] Pensats que Curial haurà a memòria los beneficis que de vós ha reebuts, e no regnarà **en ell** tanta ingratitud (*ibid.*, vol. I, p. 137).

Què us diré? Bé cal estroncar aquesta exemplificació, que, si no, podria córrer el risc d'allargar-se *ad nauseam*. Però calia, sens dubte, desfer la falsa idea que la construcció

«preposició més pronom fort» és estranya al català i no hi apareix sinó en el segle XIX, quan es produeix entre els escriptors, o entre les persones lletrades, la lamentable interferència del castellà deguda a l'escolarització en aquesta llengua. És un coneixement banal, que no cal escarrassar-se gaire a demostrar, que el castellà perdé molt aviat els pronoms febles equivalents a *en* i *hi*, i que els substituï, naturalment, amb uns altres procediments gramaticals. El català va fer el contrari: va desenvolupar les funcions primitives que tenien aquestes partícules. En quin moment, en la llengua parlada, es va deixar de dir *Es va enamorar d'ella* (o *Enamorà's d'ella*) i *Es va acostar a ell* (o *Acostà's a ell*) i es va generalitzar *Se'n va enamorar* (o *Enamorà-se'n*) i *S'hi va acostar* (o *Acostà-s'hi*)? Això deu ésser impossible de dir. Probablement quan

on passava havia una sgleya i Moltes terres havia en lo món on havia moltes gents on Déus no era loat, sense el pronom *hi*, que encara no s'havia lexicalitzat, tal com diuen avui tots aquells que han assumit la interferència castellana: *En aquella casa no havia ningú*.

Una lectura atenta de tots els exemples que hem transcrit, del [2] al [55] inclusivament, ens fa adonar que el conjunt format per la preposició i el pronom fort (sempre referit a una persona) hi seria substituïble pel pronom *en* (en el cas de la preposició *de*) o pel pronom *hi* (en el cas de les preposicions *a* i *en*). Potser algú podria considerar que aquesta substitució no seria possible en tal o tal exemple, per raons d'intel·ligibilitat o de confusió d'antecedent. És a dir, que podríem suposar en l'autor un propòsit de focalització que el pronom feble no permet. No ho

tracta pas de cap ús «excepcional» sinó ben general, i que no escau parlar de substitució, creiem, com hem dit, que no sempre estem en disposició d'afirmar categòricament que el parlant ha volgut, intencionadament, focalitzar un complement amb l'ús d'un pronom fort. No es pot ser tan absolut. En l'ús que en la llengua moderna es fa del sintagma amb un pronom fort que és reemplaçable per un pronom feble hi intervenen, al nostre entendre, tres factors: les reminiscències d'un ús antiquíssim, que potser en èpoques passades era general, el propòsit de focalitzar l'antecedent, i *last but not least* (sí, sí, *not least*: hi estem plenament d'acord), la inevitable, trista i dissortada influència del castellà. Però el greu que ens sap aquest fet no ens ha de privar de veure, d'intentar veure, les coses tal com són. Considerem els exemples següents:

[56] Vaig telefonar a la Núria però s'hi va posar en Daniel i no li'n vaig dir res: jo volia parlar **amb ella**.

[57] Vull aconseguir una entrevista amb el president perquè fa temps que tinc ganes de parlar **amb ell**.

El propòsit focalitzador que hi ha en [56] és evident: *jo hi volia parlar* seria inviable. En [57], en canvi, podríem dir *tinc ganes de parlar-hi* en lloc de *parlar amb ell*, i seria

encara s'escrivia una cosa (amb la preposició i el pronom fort) ja era habitual de dir l'altra (amb *en* o *hi*), perquè la llengua parlada és sempre la que té tendències innovadores. Però és en tot cas innegable que en la llengua dels nostres escriptors medievals són preponderants, gairebé absolutes, les primeres solucions. No escau, per tant, de dir, com fa Vallcorba, que el català no substitueix els pronoms adverbials *en* i *hi* per les locucions *d'ell*, *d'ella*, *a ell*, etc. És precisament el contrari: el que fa el català és substituir aquestes locucions pels pronoms *en* i *hi*, que de mica en mica esdevenen generals, fins al moment en què, això sí, la interferència espanyola origina una regressió. De fet, és un cas semblant al que passa amb el verb *haver-hi*: Lull deia (com els altres escriptors medievals) *En la via per*

discutiríem, havent consideració que ens les havem amb cinquanta-quatre exemples. En tot cas, en la nostra tria, ja hem prescindit deliberadament de tots aquells casos en què aquesta raó, la necessitat de distingir o especificar l'antecedent, fa inviable l'ús del pronom feble.

La necessitat d'especificar l'antecedent no deixa d'ésser, però, en alguns casos (no sempre) més o menys subjectiva. Segons Vallcorba, si el català, «en algun moment» fa servir «excepcionalment» les locucions formades per una preposició àtona (*a*, *en* i *de*) i un pronom fort en lloc dels pronoms febles *hi* i *en*, no és pas per reemplaçar-los sinó amb el propòsit d'especificar clarament l'antecedent. Deixant de banda que, tal com ja hem vist amb la nostra copiosa exemplificació, no es

lícit suposar-hi una sempre possible interferència del castellà. Però no es pot pas descartar la possibilitat d'una idea d'èmfasi en el parlant que l'hagi fet decidir per *parlar amb ell*.

Hi ha altres factors relacionats amb l'estructura de la frase que obliguen a recórrer al pronom fort en lloc del feble: la coordinació amb un altre terme de la proposició, el fet que faci d'antecedent d'una altra oració, etc.

[58] ... si algunes dones nostres éntren en la ciutat, per alguna necessitat, qui-s prenguen guarda de lur comportament e dels lochs on iran, ne si **d'elles ni de vosaltres** ohiran dir algunes paraules deshonestes... (*Blanquerna*, vol. I, p. 204).

[59] E dic que el filosof no sap tant com io em pensava, ne vull haver més consell **d'ell ni d'altri** (*Tirant lo Blanc*, II, p. 251).

[60] E lo Capdillo soltà-li la fe, la qual Tirant li havia promesa, de no partir-se **d'ell ni d'aquella sua terra** (*ibid.*, vol. IV, p. 261).

[61] Que lo joc que havia fet de son senyor podria fer **d'ell e de la ciutat** si mes-ter era (*ibid.*, vol. IV, p. 277).

Acostar-se a ell i partir-se d'ell

En obres narratives com *Curial e Güelfa* i *Tirant lo Blanc* hi ha un bon nombre d'exemples dels verbs, de valor oposat, *acostar-se*, que regeix la preposició *a*, i *partir-se*, que regeix la preposició *de*. També n'hi ha, encara que no tants, en el *Blanquerna*, les cròniques de Muntaner i Desclot, i els contes d'Eiximenis. Com és sabut, l'ús del primer, *acostar-se*, es manté en la llengua actual, mentre que el segon ha desaparegut del tot (només perdura, amb molt poca vitalitat, *partir*, sense reforç pronominal). En la immensa majoria d'aquests exemples el complement és representat pel pronom fort, precedit per la preposició, és a dir, *a ell*, *a ella*, etc., *d'ell*, *d'ella*, etc. Solament en algun cas aïllat trobem que aquest complement *ja s'ha* pronominalitzat.

Aquests casos, però, són molt alligoadors, perquè creiem que ens il·lustren sobre el pas del sintagma format amb el pronom fort al pronom feble. Probablement, en un estadi d'aquest canvi, els pronoms *hi* i *en* no designaven la persona sinó el lloc on hi havia la persona a qui hom s'acostava o de qui hom es partia. S'hauria passat de dir *Acostà-s'hi* com a reducció de *Acostà's al finestral on hi havia la princesa* a la mateixa solució com a reducció de *Acostà's a la princesa*. I, anàlogament, abans de significar *Partí's de la princesa*, la reducció pronominal *Partí-se'n* hauria significat *Partí's de l'indret on hi havia la princesa*. Així, en l'exemple següent, si bé Hipòlit i el Vescomte és a Tirant que s'acosten, no ho saben prou bé: és qüestió d'una presència misteriosa, potser una ànima en pena, que una mica abans ha fet proposar al Vescomte d'anar a cercar aigua beneïta i un crucifix i tornar «a veure açò que és»:

[62] Acostà-s'hi ab gran temor que tenia, mas certament molt més ne tenia lo Vescomte, que no s'hi gosava acostar (*Tirant*, vol. IV, p. 69).

Però, mitja dotzena de ratlles més avall, quan Hipòlit ja s'ha adonat que

no se les heu amb cap ectoplasma sinó amb el seu amic Tirant, tornem a tenir el verb *acostar-se* amb una preposició i un pronom fort:

[63] Hipòlit, coneixent-lo en la paraula, corrent acostà's **a ell** e dix-li... (*ibid.*, vol. IV, p. 69).

En canvi, en l'exemple següent, ja trobem, com a cas excepcional, una pronominalització normal d'un complement referit a persona:

[64] E dient aquestes paraules no pogué detenir que dels seus ulls no destil·laven vives llàgrimes, e Tirant ab los altres acostaren-s'hi per aconhortar-la (*ibid.*, vol. IV, p. 146).

Els complements amb la preposició amb (ab)

Quan tractem dels complements preposicionals susceptibles d'ésser representats per un pronom feble, i, també, de l'ús abusiu, o incorrecte, o simplement desplaent, dels pronoms forts, ens referim gairebé sempre, exclusivament, a les preposicions *a*, *en* i *de*. Efectivament: els complements introduïts per la preposició *per* poques vegades són pronominalitzables. I encara menys els complements introduïts per una preposició forta o per una locució prepositiva (cosa que justifica sovint l'ús de *ell*, i flexió, referit a inanimats). Però no podem oblidar la preposició *amb*, que en la llengua medieval revestia, com és ben sabut, la forma *ab*.

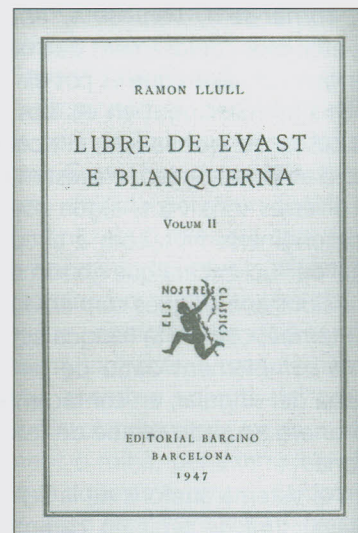
No sembla arriscat afirmar que *amb* ocupa una posició intermèdia entre *a*, *en* i *de*, per una banda, i *per* per l'altra. Teòricament, tots els complements del verb introduïts per aquesta preposició són susceptibles d'ésser representats per un pronom feble –el pronom *hi*, com tothom sap. Però, en la pràctica, aquesta representació no sempre és factible per raons de confusió d'antecedent; dit d'una manera més general, d'intel·ligibilitat, com hem mostrat en l'exemple [56]. Això fa que en la llengua dels escriptors medievals aparegui constantment *amb (ab)* més pronom fort. Si hi busquéssim amb lupa un exemple del pronom *hi* representant un complement introduït per aquesta preposició, és segur, n'estem convençuts, que acabaríem trobant-lo. Tant és. El cas és que amb verbs com *parlar*, *dinar*, *sopar*, etc., hi trobem sempre *ab ell*, *ab ella*, etc.

De fet, examinant un per un tots aquests exemples, constatem que, en general, per raons d'intel·ligibilitat, en molt pocs casos aquest complement es podria pronominalitzar. Amb un parell d'exemples n'hi haurà prou:

[65] Blanquerna sentí temptar son coratge de carnal delit, per la gran bellea de la donzella e per la soliditat en la qual era **ab ella** en lo boscatge (*Blanquerna*, I, p. 259).

[66] Com la Infanta fon prop del Rei féu-li una petita reverència de genoll, e lo Rei abaixà lo cap retent-li les salutis; après tots los qui venien **ab ella** besaren la mà al Rei (*Tirant*, vol. I, p. 149).

Ara bé, els casos en què *ab ell*, *ab ella*, etc. es podrien reduir a *hi*, bé que en franca minoria, no són pas escassos:

[67] Com la Princesa véu que Tirant se n'anava, cridà a Diafebus e prega'l molt digués a Tirant de part sua com fos dinat que vingués tantost, com ella tenia gran desig de parlar **ab ell** e que après dansarien (*Tirant*, vol. II, p. 308).

[68] ... e com l'havia lleixada prenia la més gentil dama d'aquell estat e dansava una dansa **ab ella** (*Tirant*, vol. I, p. 142).

[69] En tot lo món no trobareu cavaller qui **ab ell** se puga egualar (*ibid.*, vol. III, p. 61).

[70] E com lo Soldà hagué conquistada tota aquella terra, vengué en aquell pont, e jamás lo cavaller, senyor d'aquells dos castells, se volgué concordar **ab ell** (*ibid.*, vol. III, p. 69).

[71] Doncs façam així –dix la Princesa–; parlau **ab ell** e vejam si té alguna traïció al cor (*ibid.*, vol. IV, p. 149).

La llengua oral, amb el seu caràcter emfàtic i expressiu, que comporta

sovint l'anticipació d'un complement per mitjà d'un pronom feble, i les seves contínues reiteracions, fa, certament, un ús més freqüent que no la llengua escrita del pronom feble *hi* com a representant d'un complement regit per la preposició *amb*.

Hem vist, doncs, l'escassa intervenció dels pronoms febles com a representants de complements referits a persones en la llengua medieval. Generalitzant molt, podríem dir que el pronom *en* hi apareix, principalment, en uns usos idèntics als de la llengua moderna, com a complement partitiu, així com representant un complement del verb regit per una preposició quan aquest complement designa especialment una idea o una acció i com a terme complementari de l'acusatiu. També apareix molt aviat combinat amb verbs de moviment, com *anar-se'n*, *tornar-se'n*, *venir-se'n*, *entrar-se'n*, etc., més copiosament que no en la llengua actual, en què es pot dir que només s'ha mantingut en els dos primers casos. Pel que fa a *hi*, el trobem, d'acord amb seu origen, i revestint formes diverses (fins i tot, algun cop, la forma originària *hic*), com a circumstantial de lloc, encara que no són rares expressions anàforiques com *en aquell lloc*, i també, com en la llengua actual, com a complement datiu de tercera persona del singular, en contacte amb un pronom acusatiu també de tercera persona.

En el sistema anafòric de la llengua medieval s'ha de tenir en compte el paper que hi tenen els demostratius i les nombroses repeticions, que, en la llengua actual, serien totalment insòlites.

L'antecedent inanimat

Fins ara ens hem referit, d'una manera exclusiva, a antecedents animats, és a dir, que designen una persona. Vallcorba nega categòricament que aquests sintagmes formats per una preposició i un pronom fort es refereixin a coses³. Ho fa basant-se, com hem dit, en uns determinats fragments d'extensió regular (d'unes catorze mil paraules, diu) de cinc textos medievals. Bé s'ha de considerar lícit, i no menys «científic», de prendre en consideració fragments més extensos. El resultat és que hi ha, en els textos medievals, un cert nombre, si es vol, relativament reduït, de complements

verbals fàcilment pronominalitzables en què l'antecedent no designa cap persona. Advertim que ja hem prescindit dels exemples amb complements no personals però, podríem dir, relativament animats (animals i embarcacions), i els que designen sentiments o idees personificats, tan usuals en la prosa del beat Lull:

[72] ... e en les altres figures qui ns representen la vida dels sants qui són passats d'aquest segle. Honrament façam a aquests figures, soplegant **a elles** tota ora que les vejam (*Blanquerna*, vol. I, p. 155).

En el sistema anafòric de la llengua medieval s'ha de tenir en compte el paper que hi tenen els demostratius i les nombroses repeticions

[73] On, a aytal oració cové que hom recorra a les virtuts demunt dites, e que **ab elles** faça hom concordar l'ànima e les paraules (*ibid.*, vol. I, p. 200).

[74] E per ço que Fèlix mils pogués entendre la virtut que les plantes han en pendre hom vida **de elles**, dix aquest exempli (Ramon Llull, *Llibre de meravelles*, vol. II, p. 56).

[75] Per què, axí com del monastir fonch partit, en lo qual alguns jorns havia reposat, no hach gayre anat, ne-s era molt **d'ell** lunyat, que encontrà un nan (*Curial*, vol. II, p. 74).

[76] Humanitat e virtut la han moguda a avançar aquest per sos mèrits. Nulls temps oy parlar, a savis ne folls, deshonestament **d'ells** (*ibid.*, vol. II, p. 203).

[77] ... e donà-li la major part el regne de Cornualla, e que es pogués coronar de corona d'acer e no d'altra cosa, e que s'hagués a coronar lo dia dels tres Reis d'Orient e lo dia de Cincigesma. E tots quants eixiren **d'ell** servaren aquest ordre (*Tirant*, vol. I, p. 105).

[78] Aprés lo portà en altra tenda on hi havia quatre llits de camp molt singulars e molt bells.

–Quina era la singularitat **d'ells**? –dix l'ermità (*ibid.*, vol. II, p. 53).

[79] E tramès lo Rei de França per a la nora

quatre peces de brocat molt belles e tres milia marts gibelins e un collar d'or obrat en Paris molt bell e de gran estima, perquè hi havia **en ell** engastades moltes pedres fines qui eren de gran vàlua (*ibid.*, vol. II, p. 228).

[80] –¡Oh –dix Tirant–, mal profit faça la roba! E no cureu **d'ella** (*ibid.*, vol. II, p. 231).

[81] E en aquell cas lo rei Artús tenia l'espasa recolzada sobre los genolls, e estava molt mirant **en ella**, ab lo cap molt baix (*ibid.*, vol. III, p. 254).

Creiem que són de remarcar els exemples [75], [78], [79], [80] i [81], els antecedents dels quals són, *el monastir* [sic], *quatre llits*, *un collar d'or*, *la roba* i *l'espasa*, respectivament.

Cal fer observar, d'altra banda, que la preposició de l'exemple [73] és *ab*, en aquest cas concret fàcilment reduïble, amb el pronom fort que introdueix, al pronom *hi*. En l'exemple [78], si bé també la pronominalització seria viable, *Quina n'era la singularitat?*, en la llengua moderna potser més aviat ens decidiríem per l'ús del possessiu. Finalment, en l'exemple [79] podríem, en principi, considerar que ja hi ha pronominalització, *hi havia en ell*, amb què hi hauria duplicació del complement, però ens sentim més aviat decantats a interpretar que el pronom *hi* ja s'hi ha lexicalitzat, és a dir, ja forma part del verb o locució verbal *haver-hi*. En la llengua del *Tirant* ja es donen casos d'aquesta lexicalització, encara que no hi apareix d'una manera general. Un exemple d'aquesta lexicalització ens el dóna, incidentalment, l'exemple [78], on trobem *on hi havia quatre llits*.

Els exemples del pronom *ell* (i flexió) referit a inanimats en sintagmes no reduïbles als pronoms *en* o *hi* són, com és natural, més nombrosos. Limitem-nos, ara, a un brevíssim florilegi d'exemples del *Blanquerna* i del *Tirant*, que són dues de les obres medievals preses en consideració per Vallcorba quan ha intentat demostrar que aquest ús era estrany a la llengua catalana més genuïna:

[82] Mas l'abat dix que lo monge qui hauria aquell ofiç, covenia ésser gran clergue en diversses sciències, per ço que **per elles** sabés elevar son enteniment a contemplar e a saludar Nostra Dona (*Blanquerna*, vol. II, p. 29).

[83] ... los crestians, qui són en veritat e deuen squivar que al sant sacrifici del

³ Jaume Vallcorba, *ibid.*, p. 13.

altar no sia feta nulla deshonor, con sia cosa que **ell** sia digne de tan gran honorament (*ibid.*, vol. II, p. 95).

[84] Ador-te remembrant, entenent, amant, parlant en tu e en totes les virtuts demunt dites, les quals són ab tu e tu ab **elles** una cosa (*ibid.*, vol. III, p. 100).

[85] E per ço vós, lo meu germà, li portareu moltes recomanacions, e en mig **d'elles** embolicat, que negú no ho sàpia ni ho veja... (*Tirant*, vol. III, p. 99).

[86] Com fou en lo camí, que ja los turcs lo podien veure, despullà's l'aljuba, cavalcà sobre **ella** e posà una tovallola al cap de la llança (*ibid.*, vol. III, p. 161).

[87] Que la majestat del senyor Rei prenga l'espasa per lo pom e l'egregi capità per la punta, e tots los de la ciutat passaran sots **ella** (*ibid.*, vol. V, p. 94).

L'estat de la qüestió

És comprensible, fins a cert punt, que l'alarmant habitualitat progressiva de construccions com *M'agrada molt la botànica però no em dedico a ella* en lloc de *M'agrada molt la botànica però no m'hi dedico* s'arribi a resoldre, en alguns casos, en els intents de deslegitimar d'una manera rotunda l'ús del pronom fort referit a inanimats. Tampoc no és pertinent de dir (si més no, en la majoria dels casos) *No la veig mai però cada dia penso en ella* en lloc de *No la veig mai però cada dia hi penso*, substitució que comporta també l'eliminació del pronom feble *hi* a favor del pronom fort, i això no ens indueix pas a deslegitimar l'ús del pronom fort referit a persones o éssers animats.

És curiós que al costat de tantes innovacions que s'admeten simplement perquè han esdevingut usuals, i s'entén que l'ús crea la norma, el pronom fort referit a inanimats origini encara tantes reserves, fent abstracció del fet que el trobem en els escriptors medievals, en tots els escriptors moderns i contemporanis (potser no seria fàcil, de dir un escriptor del segle xx que no l'hagi usat mai), en les nostres obres normatives (més de dos-cents casos en el Fabra i en el DIEC), en tots els nostres lingüistes més eminents, i, finalment, en els qui el combaten a ultrança. En la que és encara la nostra gramàtica normativa, n'hi ha, si més no, dotze exemples: a les pàgines 18, 22, 33, 40, 51, 59, 113, 118 (dos), 122, 127 i 135. Perquè no sigui dit, ens limitarem a transcriure l'últim:

[88] La conjunció *perquè* pot donar lloc a frases equívocues quan el verb de la preposició introduïda **per ella** revesteixi una forma...

Segons el nostre punt de vista, qualsevol objecció que es faci a l'ús del pronom fort referit a inanimats, basada en les pròpies observacions o reflexions, hauria de començar, honestament, dient «Malgrat l'ús que n'han fet els millors escriptors i lingüistes de totes les èpoques i malgrat els nombrosos exemples fàcilment observables en les nostres obres normatives, creiem que...».

Entre els animats i els inanimats, entre les persones i les coses, hi ha tota una sèrie de casos intemedis, sobre els quals caldria tenir en compte uns quants matisos

D'altra banda, potser escau d'insistir en el fet que els adversaris irreductibles de l'ús del pronom fort *ell* (i flexió) referit no exclusivament a persones fan una divisió absoluta, sense distincions ni matisos, sense casos intermedis, entre els antecedents (o referents) animats i els inanimats. O, dit d'una altra manera, entre persones o coses. Com en la vella lliçó del mestre de filosofia, tot el que seria animat no seria inanimat, i tot el que seria inanimat no seria animat. Però és fàcilment observable que la realitat defuig aquesta simplicitat. Ja hem comentat, parlant dels exemples poats en el *Blanquerna*, que Lull personificava idees i conceptes, que dialogaven entre ells. Cal suposar que en aquest cas extrem el rigor en la condemna de l'ús del pronom fort es veuria atenuat. Però entre els animats i els inanimats, entre les persones i les coses, hi ha tota una sèrie de casos intemedis, sobre els quals caldria, posats a prohibir, prendre una decisió. En primer lloc, els animals. Vius o morts. Pel que fa a les persones, també caldria decidir-se en el

cas dels cadàvers, dels esquelets, de les mòmies... El negre de Banyoles, per exemple, l'hauríem de considerar un SN animat o inanimat? Una persona o una cosa? Hi ha, després, les corporacions, és a dir, «agrupacions d'animats»: els governs, les assemblees, els comitès, les comissions, les juntes directives, els consells... I els sentiments humans: la voluntat, el desig, la decisió, l'empenta, la virtut, la concupiscència... I les parts del cos humà: els ulls, la llengua, els braços, les mans, les cames, els peus... són animats o inanimats? No ens podríem deixar, tampoc, els vehicles, els cotxes, els trens, els vaixells, els avions... ni els elements naturals i les forces de la natura: l'aigua, el mar, els rius, les fonts, els volcans, la lava, el foc, el vent, la pluja, els núvols, el llamp... És un punt que creiem que no haurien de negligir els qui han optat per posicions extremes en la condemna de què ara fem qüestió.

Segons Júlia Todolí, en el seu treball «Els pronoms», que és el capítol 6 de la part destinada a la sintaxi de la magna *Gramàtica del català contemporani*, dirigida per Joan Solà⁴, «són totalment rebutjables els usos en què els pronoms forts [referits a inanimats] funcionen com a arguments del verb (subjecte, complement directe, complement indirecte i complement de règim), o com a adjunts del predicat (és a dir, complements locatius, d'instrument o mitjà, per exemple)». Creiem que aquesta expressió tan contundent, «són totalment rebutjables», no deixarà de sobtar en una obra d'aquesta natura, que acull tantes innovacions, que es caracteritza més aviat per la seva intenció descriptiva i que sembla, en general, evitar condemnes tan categòriques. En fi, la nostra opinió és que el fet que en molts casos (no diem en tots, sinó en molts) hi hagi solucions alternatives que es puguin considerar preferibles no ha d'emmenar a aquestes posicions extremes. Potser sí que rarament trobaríem aquest pronom fent de complement directe o indirecte, però els casos que en tenim fent, per exemple, de subjecte són tan clamorosos que ens meravella que no hagin estat presos en consideració:

[89] E io ho tinc en tan gran estima com si **ell** [lo comdat de Sent Àngel] valia

⁴ Júlia Todolí, «Els pronoms», dins *Gramàtica del català contemporani*, dirigida per Joan Solà i altres, vol. II, p. 1369.

quatre-cents milia ducats de renda... (Martorell i Galba, *Tirant lo Blanc*, vol. III, p. 173).

- [90] —Senyora —respòs lo pintor—, **ell** [un entremès] se pot ben fer, mas al present io tinc molta faena (*ibid.*, vol. IV, p. 163).
- [91] La llengua antiga l'hem de tenir sempre molt en compte: **ella** ens dóna fetes les convencions... (Pompeu Fabra, *La llengua catalana i la seva normalització*, p. 76).
- [92] El rutinarisme: aquest és un dels pitjors enemics de la nostra ortografia! **Ell** pren tota mena de formes... (P. Fabra, *ibid.*, p. 76).
- [93] **Ella** [la intercalació de l'apòstrolf] ens permet així mateix d'establir una distinció entre la s i la n... (P. Fabra, *ibid.*, p. 120).
- [94] **Ella** [la coneixença de la llengua antiga] ens ha permès, per exemple, de corregir els nombrosos defectes... (P. Fabra, *ibid.*, p. 158).
- [95] Ho crec! **Ell** [el vi del convent de Blanes] serà tan exquisit com vulgui la vostra paternitat (Joaquim Ruyra, *Les coses benignes*, dins *Jacobé i altres narracions*, p. 171)⁵.
- [96] En aquesta conquesta l'aigua és la gran aliada de l'home. **Ella** és la sobirana de les planes fèrtils (Antoni Rovira i Virgili, *Teatre de la natura*, p. 18).
- [97] És la terra el gran dipòsit de la vida. Tot allò que, vivint, surt de la terra, **a ella** torna morint. Els ocells de més alt vol i els homes de més gran geni, a la terra tornen. **Ella** és la falda que acull tots els éssers caiguts. **Ella** evita que els éssers es fonguin dins el no-res (*ibid.*, p. 22).
- [98] ... dóna notícia de tots els manuscrits que coneix: **ells** contenen textos en etiòpic... (Ramon Aramon i Serra, *Estudis de llengua*, p. 150).

La nostra modesta (que no voldríem pas que fos molesta) opinió és que quan és qüestió de fer una radiografia del català contemporani no es pot deixar de prendre en consideració, com si es tractés d'un fet irrellevant (o inexistent), l'ús d'aquests escriptors i lingüistes il·lustres (amb cometes o sense).

Júlia Todolí, en el seu treball esmentat, comenta a continuació, amb una notable vacil·lació («es podria », «probablement») l'ús del pronom fort amb antecedent inanimat fent altres funcions, i, finalment, afirma que aquest ús és possible en oracions, de caràcter recíproc, com *No retenen més de cinc paraules, sense relació significativa entre elles*⁶. És aquí que fa referència al nostre treball sobre aquesta qüestió, publicat a LLENGUA NACIONAL⁷, dient que sobre aquest punt nosaltres adoptem una actitud permissiva en base als nombrosos exemples que en recollim d'autors «il·lustres». Ben mirat, no és pas ben bé així. En el nostre estudi anàvem prou més enllà d'una mera actitud permissiva. I no ens referíem pas solament, ni de bon tros, a aquest punt tan específic, és a dir, a les construccions amb el sintagma *entre ells* (o *entre elles*), sinó que generalitzàvem prou més, tractàvem globalment l'ús del pronom *ell* (i flexió) amb un antecedent inanimat. A més, no deixa de sorprendre'ns (volem dir que ens sorprèn molt), que parli d'autors «il·lustres»,

entre cometes. Què volen dir, aquestes cometes? Signifiquen «falsament il·lustres»? O «suposadament il·lustres»? Aquests autors «il·lustres» eren, bé cal especificar-ho, ultra Lull, March, Metge, etc., tots els grans escriptors contemporanis, des de Verdaguer i Ruyra a Jordi Sarsanedas, incloent-hi la nòmina dels lingüistes amb més autoritat, com Fabra, Coromines, Moll, Aramon, Badia i *tutti quanti*. I incloent-hi també les nostres obres normatives, les quals han quedat, amb aquest procediment, dissimulades entre aquestes cometes desconcertants.

En la *Gramàtica del català contemporani* també apareix, com no podia ésser altrament, l'ús del pronom fort referit a inanimats. En una lectura merament aproximativa i superficial (la GCC ens ha de robar, encara, moltes hores de son), en descobrim exemples de Joan Julià, Maria Rosa Lloret, Pilar Prieto, Joan Mascaró, Maria Teresa Cabré, Mercè Lorente Casafont, Maria Lluïsa Hernanz, Aurora Bel, Lluís Payrató i Anna Bartra Kaufmann. Hem de suposar que no són pas els únics, que n'hi ha també d'altres autors. Ens limitarem a reproduir un dels exemples més interessants (amb el pronom fent de subjecte, és a dir, un «argument del verb»).

[99] L'estructura argumental dels verbs psicològics és de fet bastant més complexa, ja que molts **d'ells** admeten també una interpretació causativa... (M. Lluïsa Hernanz, GCC, «L'oració», vol. II, p. 1025, nota 43).◆

⁵ Aquest exemple del mestre Ruyra sempre ens ha fet rumiar: no hi podríem veure un *ell* exclamatiu com el que és habitual en els parlars balears? Normalment, tal com fa Júlia Todolí, s'especifica que aquest ús és exclusiu del «dialecte balear», però el DIEC no indica aquesta limitació, i potser no seria estrany de trobar-ne algun rastre en els parlars del nord-est de Catalunya. D'altra banda, hem observat que no s'indica mai cap exemple d'aquest ús en oracions amb un subjecte sobreentès de tercera persona del masculí singular, però tampoc no es diu que no sigui possible.

⁶ Júlia Todolí, *ibid.*, p. 1360

⁷ Albert Jané, «El pronom *ell* (i flexió) referit a inanimats», *Llengua Nacional*, núm. 35, p. 23.

Una web interessant

entitats.info

LLENGUA NACIONAL s'ha incorporat en el portal d'Internet entitats.info <<http://www.entitats.info>>, fundat per un conveni d'associacions que treballen per la bona marxa de la nostra llengua i de la nostra cultura. Aquest portal compta amb el suport de la Generalitat, amb la qual les entitats han signat conjuntament un conveni.

Val la pena que tots els qui navegueu per Internet tingueu aquesta web ben present a fi d'estar al corrent de moltes coses que ens toquen de la vora. Les notícies i les lliçons de casa nostra han de ser-nos sempre preferents.